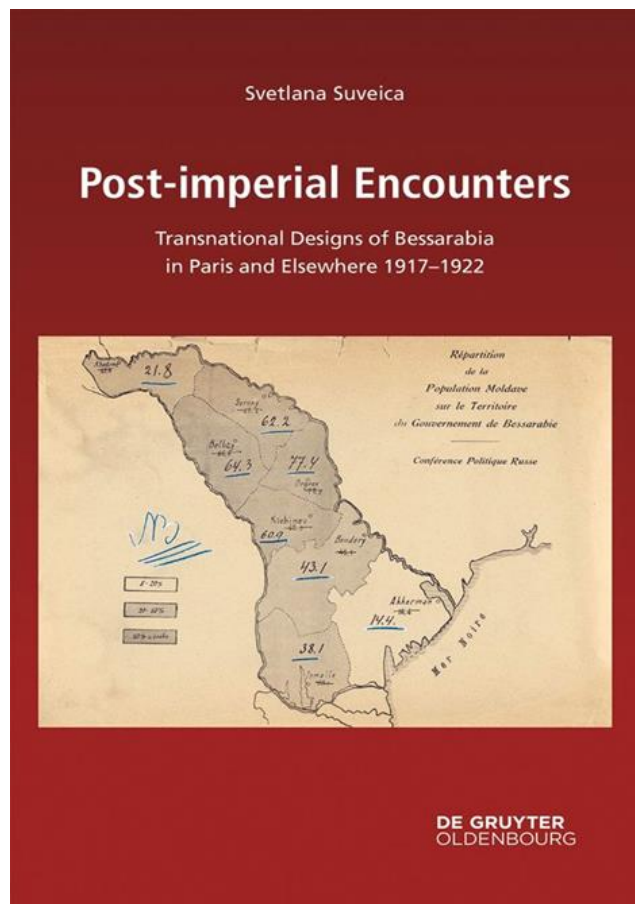

Pretexte pentru lectură

Viziuni geopolitice asupra Basarabiei la sfârșitul Primului Război Mondial

de Mihai A. PANU

În ciuda distanței în timp care crește de la un an la altul, istoria zbuciumată a secolului al XX-lea continuă să suscite un viu interes atât în cercurile științifice cât și la nivelul publicului larg. Literatura de specialitate conține numeroase analize strălucite dedicate acelei epoci. Autori de mare calibru, nu doar istorici ci și reprezentanți ai altor specializări, au făcut cercetări amănunțite, au descris în detaliu evenimente, au evidențiat contexte și tendințe, au stabilit cauzalități și au pus în luminile potrivite anumite mentalități ori spirite ale vremurilor. Asemenea eforturi sistematice au avut de cele mai multe ori un dublu rol: pe de o parte au creat cadrele interpretative pentru episoade istorice în esență complexe și dificil de reconstituit; pe de altă parte au facilitat pe termen lung o veritabilă pedagogie a memoriei (ce poate sta la baza asumării trecutului) și a diferitelor forme de reconciliere atât de necesară în societatea pan-europeană. Astfel de mize nu sunt nici întâmplătoare nici neglijabile. Din punct de vedere istoric reprezintă o valoare în sine atâta vreme cât sunt puse în slujba unor adevăruri nefabricate (nefabricabile), iar din punct de vedere socio-cultural pot crea unele reflexe utile pentru etica dialogului intercultural și chiar pentru eliberarea de variate complexe excepționaliste, vecine cu logica alterofobă sau cu etnonaționalismul. Nu toate eforturile de reconstituire a unor episoade istorice sunt identice ca mod de abordare, posibilități de documentare sau proiecții de finalizare. Nici nu ar avea cum să fie. Există diferențe semnificative între „istoriile naționale” (adesea elaborate șablonard, simplificatoare ca mesaj și tributare unei logici narative ce se auto-întreține) și travaliul unor istorici care părăsesc sfera poziționărilor comode și se îndreaptă către zone greu de acoperit (mai ales din perspectiva surselor de documentare) și greu de deștelenit (mai ales din punct de vedere ideologic). Diferențele sunt de asemenea vizibile și în ușurința cu care sunt clamate felurite „adevăruri istorice” sau monopoluri interpretative de o parte și de alta a liniei de demarcație trasate mai sus.

Din acest punct de vedere (cel puțin) sunt cât se poate de binevenite contribuțiile unor autori - istorici și nu numai - pe teme care se remarcă prin originalitate și care nu aduc ofrande legitimate vreunei zeități ideologice aflate în plină modă. Astfel de contribuții nu ar trebui văzute exclusiv în cheia manihelistă a unor ample demitizări, răsturnări definitive de paradigmă ori relativizări ce atentează la anumite identități de grup. Atâta vreme cât moderația și onestitatea sunt principiile care le guvernează,

nici logica întreprinderilor partizane, exaltante și excesive nu le poate ușor intersecta.

Printre studiile recente dedicate unor teme de maximă complexitate și relevanță științifică, cel puțin pentru istoriografia central și sud-est europeană, regăsim cartea¹ Svetlanei Suveica apărută anul trecut la prestigioasa editură De Gruyter Oldenbourg. Autoarea a obținut titlul de doctor în istorie (1999) la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași și a avut de-a lungul vremii un traseu profesional remarcabil în centre de cercetare importante din spațiul occidental. Cartea abordează contextul complicat al reconfigurării geopolitice de după Primul Război Mondial, aducând în prim plan cazul Basarabiei post-țariste, devenită parte a României în 1918. Profilul identitar al regiunilor aflate în zona de întâlnire a unor falii geopolitice (precum Basarabia) are întotdeauna un caracter complex, compozit, subsumabil deopotrivă impulsurilor venite din plan extern și diverselor procese interne decelabile în plan social, cultural, politic economic etc. Autoarea se lansează într-un exercițiu amplu de deconstrucție și reconstituire a cazului basarabean mai ales în contextul particular al perioadei 1917-1922. Cititorul interesat poate ușor observa travaliul analitic asumat în acest studiu și bogăția resurselor documentare folosite nu într-o manieră eclectică (fapt ce poate duce uneori spre tot felul de inadecvări) ci precis în raport cu mizele lucrării și mai ales riguros din punct de vedere metodologic. Dincolo de contextul principal pe care autoarea dorește să îl pună sub lupă, se pot identifica și alte câteva contexte marginale (însă indubitabil relevante pentru imaginea generală a temei analizate). Liniile de analiză la fel ca reperele istoriografice, documentare și metodologice sunt prezentate de la bun început într-o parte introductivă destul de lungă și atent structurată. Pe măsură ce citim cartea, pagină după pagină, nu putem să nu remarcăm condeiul unui cercetător care se simte bine în ipostaza asumată. Stilul narativ valorifică argumentația și expunerea motivelor într-un mod care ține conectat până și cel mai neexperimentat cititor iar succesiunea logică a aspectelor tratate este cât se poate de binevenită întrucât nu permite împotmolirea celor care citesc, în tot felul de paradoxuri analitice sau manierisme metodologice vizibile de multe ori în literatura de specialitate domeniială.

Cazul Basarabean, așa cum s-a înfățișat el la nivelul opiniei publice avizate, în contextul discuțiilor despre pace la sfârșitul Primului Război Mondial, a fost unul complicat prin însăși natura lui istorică și mai ales prin mizele geopolitice care îi erau asociate de actorii

interesați ai vremii. La fel ca multe alte regiuni aflate pe drumul de ieșire din vechea ordine imperială, Basarabia își căuta sinele identitar într-un cadru general marcat de multă incertitudine și de un provizorat specific de altfel oricărei forme de tranziție, cu atât mai mult tranzițiilor socio-politice desfășurate la scară mare. Ca de multe ori în astfel de cazuri lipsea masa critică necesară unei mișcări decisive într-o direcție sau alta iar intersectarea experiențelor trecutului cu presiunile prezentului (mai ales în plan decizional) și cu speranțele viitorului nu putea limpezi câtuși de puțin situația generală. Cei care se gândesc la primatul unui proiect unicolor eminent regional (ce ar fi putut deveni caracteristică principală a Basarabiei în acele momente istorice) sunt întâmpinați de argumentele bine plasate ale autoarei: „Scenariile regionale în perioada 1917-1918 nu au însemnat neapărat o ruptură radicală față de trecut; ele nu au indicat însă nici o îmbrățișare optimistă a viitorului. Mai degrabă acestea au presupus un amestec de experiențe ante-belice, frustrări ale prezentului și speranțe” (Suveica, 2022, p. 33). În general scenariile viitoare în asemenea situații nu puteau fi altele decât cele geopolitice. Acest argument se susține prin prisma caracterului interdependent pe care l-ar fi avut soluțiile posibile. Indiferent dacă Basarabia ar fi urmat traseul independenței, al rămânerii (într-o formă sau alta) în siajul vechii ordini sau al unirii cu România (acesta din urmă scenariu devenind de altfel realitate), condițiile presupuse nu ar fi avut cum să fie exclusiv interne ori externe ci mai degrabă o constelație a codependenței între aceste două tipuri. De aici și nevoia interpretării unui asemenea context (și) în cheie geopolitică. Ca fapt semnificativ, dependența de contexte externe (fie ele mai naturale sau mai puțin naturale ca legitimitate a motivațiilor) a fost timpuriu vizibilă. Svetlana Suveica se oprește și asupra unor teme pe care unii cititori le-ar putea considera marginale și încearcă să creeze un tablou dinamic al evenimentelor. De exemplu miza guvernului român de a fructifica geopolitic sfârșitul probabil al războiului s-a materializat timpuriu prin trimiterea în teritoriu a unui politician de anvergura unui Constantin Stere cu misiunea clară de a-i convinge pe aleșii basarabeni că unirea cu România este pe deplin oportună. (Suveica, 2022, p. 153). Asemenea eforturi veneau pe fondul mai complex și din ce în ce mai puternic articulat, al unei situații ce ar fi putut favoriza o „restaurație” panrusă în siajul vechilor loialități imperiale. Acestea din urmă își găseau ecou în rândurile unor elite trans-naționale având agende politice incompatibile cu scenariul pro-românesc pe care îl percepeau drept indezirabil și concurențial.

Agenda transformărilor regionale a avut așadar actori diferiți, motivații diferite, alinieri diverse ale așteptărilor deopotrivă la nivelul elitelor și la

¹Svetlana Suveica, *Post-imperial Encounters. Transnational Designs of Bessarabia in Paris and Elsewhere, 1917–1922*, De Gruyter Oldenbourg, 2022. (509 pagini)

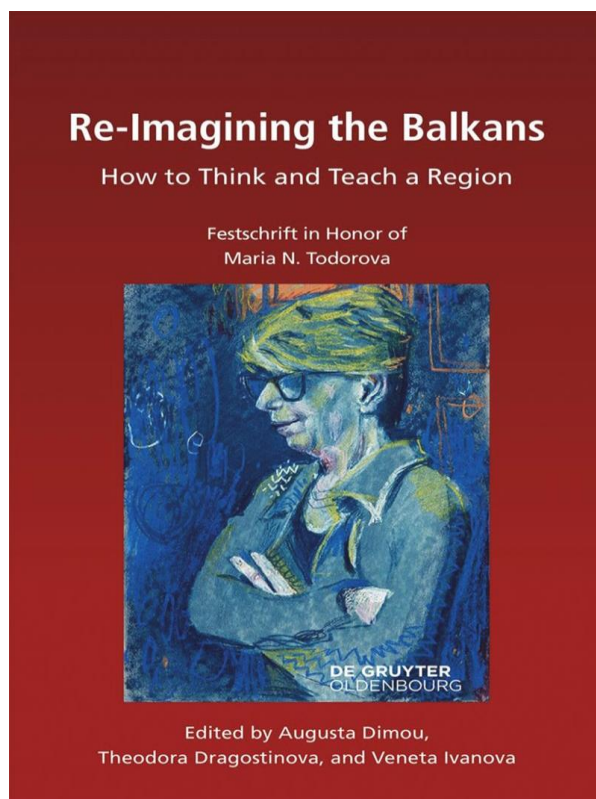
LECTURN, anul XI, numărul 1 (41), ianuarie-martie 2023
nivelul comunităților simple. Triumful unuia dintre scenariile posibile a fost, nici mai mult nici mai puțin, decât consecința unui concurs de împrejurări favorizante. Totodată, relevanța celorlalte scenarii, nematerializate la acea vreme, reprezintă un fapt istoric ce nu poate fi ocultat de specialiștii în domeniu și nici de opinia publică ce are o

cultură istorică rezonabilă. Îi datorăm Svetlanei Suveica recunoștință nu doar pentru o analiză istorică de excepție ci și pentru „luminarea” chestiunii basarabene prin apelul la onestitatea istorică și prin despovărea narațiunii istoriografice de tentantele pasiuni naționale unilaterale.

Fetele istoriei în imaginile Balcanilor

de Mihai A. PANU

În literatura de specialitate care cuprinde în sens larg limitele domeniului socio-uman, diversele transformări/repoziționări de ordin teoretic, metodologic ori conceptual au fost constant prezente mai ales în ultima jumătate de secol. Per ansamblu această stare de fapt a fost mai degrabă benefică decât nocivă deoarece a contribuit fie direct fie indirect la scoaterea cercetării științifice domeniiale din felurite și uneori reduționiste dependențe de cale. Trebuie precizat de la bun început (mai ales pentru cititorii tentați de anumite interpretări unilaterale) că logica dependenței de cale, atât de contraproductivă uneori în planul cercetării, nu trebuie confundată cu tradiția solidă și legitimată în timp a unor școli de gândire care sunt și vor rămâne repere de neocolit deopotrivă la nivel teoretic și metodologic. Drumurile cercetării depind așadar de călăuzele tradiției însă la fel de bine trebuie spus că nu toate drumurile cercetării duc la adevăruri legitime, oneste sau utilizabile etic în raport cu binele comun. În domeniul vast al cercetării există unele tematici care nu se lasă atât de ușor cartografiate. Nici prin apelul la cele mai bune călăuze ale tradiției conceptual-teoretice, nici prin insistența asupra unui imaginar dominant care să le dea sens și semnificație. Se desprinde de aici nevoia legitimă a unor abordări compozite, sincronizabile, lipsite de sensibilități deterministe și în același timp adecvate în raport cu scopul asumat. Ajungem astfel pe terenul fecund și cât se poate de interesant al interdisciplinarității bine calibrate, care are potențialul de a surprinde morfologia unor realități complexe și care respinge prin însăși natura ei tentația interpretărilor șablonarde. Pornind de la asemenea considerații, ne face plăcere să semnalăm apariția la editura De Gruyter a unui

volum colectiv² de excepție dedicat unei teme dificile: Balcanii. Volumul care a fost publicat recent în onoarea istoricului bulgar Maria N. Todorova cuprinde contribuții tematice semnate de autori având profiluri academice diverse (istorici, antropologi, politologi, sociologi etc.). Aceste contribuții sunt grupate în cinci macro-capitole construite oarecum logic după cum urmează: (Geo) Politics

²Augusta Dimou, Theodora Dragostinova, Veneta Ivanova (editors), *Re-Imagining the Balkans. How to Think and Teach a Region*, De Gruyter Oldenbourg, 2023.

and Legacies (Geopolitică și Patrimoniu) - în primul capitol, Balkanism (Balcanismul) - în cel de-al doilea capitol, Imagining-Remembering-Reinterpreting (Imaginar-Memorie-Reinterpretare) - în capitolul al treilea, Historiographies and Methodologies (Istoriografii și Metodologii) - în cel de-al patrulea capitol și Teaching the Balkans (Lecții despre Balcani) - în cel de-al cincilea capitol.

Majoritatea studiilor cuprinse în acest volum colectiv sunt bine integrate în categoriile tematice asumate, însă există și cazuri de asimetrii sau mici dezechilibre în conținutul prezentat. De exemplu primul capitol intitulat „(Geo) Politics and Legacies” este ușor bulgarocentric ca design iar chestiunile cu adevărat geopolitice (mai ales cele care țin de bagajul conceptual specific acestei discipline), sunt marginal tratate fapt ce contrastează oarecum cu formula promițătoare a titlului de capitol. Acest lucru nu știrbește câtuși de puțin soliditatea demersului în ansamblu său. Dimpotrivă, dincolo de dificultățile sincronizărilor tematice (obișnuite de altfel atunci când avem de-a face cu volume colective) există motive suficiente pentru o lectură atentă. Pe măsură ce înaintăm cu lectura s-ar putea să ajungem la concluzia deloc deplasată (cel puțin unii dintre noi) că acest volum este de fapt precum Balcanii înșiși: complex, eterogen, incitant, paradoxal la prima vedere, cu adevărat internalizabil doar prin renunțarea la unele complexe istorice.

A cerceta Balcanii, fie și prin abordări interdisciplinare, nu constituie (și nu a constituit vreodată) un exercițiu facil. Nu doar geografia reală ci și cea simbolică sunt variabile în cazul acestei regiuni. Această stare de fapt predispune la un proces continuu de negociere (și renegociere) a semnificațiilor locale. De-a lungul vremii s-au creat clivaje majore între

diversele identități etnoculturale prezente în aceste locuri și proiectele geopolitice care le-au fost supra-ordonate, fie că vorbim de cele ale Imperiului Otoman sau, mai recent, de cele ale statelor națiune mai mici sau mai mari. Din punct de vedere geo-istoric Balcanii s-au constituit într-o zonă a intermediarității, pe linia de întâlnire între Occident și Orient. Cum se întâmplă adesea în zonele tampon, de-a lungul vremii s-au acumulat diverse tensiuni ce și-au atins faza acută în logica războiului iar expresia cronică în diverse excepționalisme locale și filetisme camuflați patriotic. Dincolo de complexitatea geoistorică prin care se remarcă profilul Bacanilor există și puternicul imaginar public asociat/asociabil acestei regiuni.

Tema conceptualizării și cea a „pedagogiei” Balcanilor (cuprinse, de altfel, chiar în titlul cărții) sugerează oarecum o structurare a acestui imaginar și totodată a formulelor istoriografice (pretins) marcate de balast în esență ideologic. Cum să gândim o regiune (Balcanii)? Iată deci o invitație interesantă într-o lume a identităților plurale care se întrețin aproape inertial într-o logică a interacționismului antagonizant și recrează (oare pentru cât timp?) structuri narative pseudo-legitimante. Tot aici găsim și sub-tema stereotipului articulat cultural ce se vrea gândit ca un derivat al acelorași cadre discursive identificabile începând cu nivelul istoriografic și terminând la firul ierbii în ipostazele discursului cotidian. Ne întrebăm în ce măsură o nouă „pedagogie” a Balcanilor ar putea funcționa integrativ, reconciliant, domolind întrucâtva narativele istorice mai năvalnice și îndulcind tonurile prezentului până la dispariția oricăror asperități. Putem intui posibile răspunsuri parcurgând prezentul volum și făcând un exercițiu de (re)imaginație cu mintea ancorată de trecut dar mai ales de viitor.

(Re)traducându-i pe clasici

de Georgiana BADEA

Revista „Transalpina”, consacrată receptării literaturii italiene în Franța, dedică numărul 24/2021 traducerii și retraducerii scriitorilor clasici, canonici. Analizele literar-traductologice se întemeiază pe canoanele istoriei literare și concepțiile traductive evolutive, a căror plasticitate derivă dintr-un cumul de factori: curente literare și mentalități, ideologii ori cenzuri etc. Rațiunea retraducerii este mai complexă decât o arată Walter Benjamin în *Sarcina traducătorului*, deși,

esențialmente, retraducerea constă chiar în traducerea pentru cititorii timpului său, cum spunea Voltaire, parafrazându-l pe Cicero, pe Ieronim. Intrinsec, traducerea pentru contemporanii traducătorului înglobează datarea embrionară a limbajului. Fatala-i perisabilitate este matricea altor retraduceri. Dincolo de aspectele istoricizante însă, un interes editorial și comercial întetește practica retraducerilor. Unele retraduceri sunt doar revizui,

actualizări lexicale ori sintactice, altele sunt acționante doar de un avantaj pur mercantil.

Studiile reunite în acest număr tematic investighează situații de retraducere particulare prin care este ilustrată devenirea în timp și transformarea traductivă a unor opere și genuri, autori și stiluri care au marcat literatura universală începând din Evul mediu și care, neîncetând să fascineze, incită la noi și noi traduceri, retraduceri. Problematika traductivă și retraductivă este axată pe *Vita Nova*, de Dante Alighieri, *Piacevoli notti* de Giovanni Francesco Straparola, *Promessi sposi*, de Alessandro Manzoni, *I Malavoglia*, de Giovanni Verga, *Ferito a morte* de Raffaele La Capria și *La Freccia Azzurra*, de Gianni Rodari și pe versiunile traductive care au stârnit ecou la vremea lor. Chiar dacă a devenit un loc comun, apreciem că este preferabil, în economia acestor note de lectură, să notăm valențele polisemantice ale termenului de retraducere: traducere consecutivă, elaborată de alt traducător decât cel care a efectuat întâiași dată traducerea operei unui autor; traducere consecutivă cu scop meliorativ efectuată de același traducător (*autoritraduzione*, p. 222 șcl), respectiv retrotraducere, metodă de verificare a transferului cantitativ și calitativ. În continuare, sunt avute în vedere primele două accepțiuni.

Declarația de intenție a responsabililor științifici ai acestui număr este transparentă și scrupulos respectată: fără a pretinde soluții atot-cuprinzătoare, rețete de traducere generalizate, autorii studiilor explorează cazuri de retraducere, analizează în adâncime substanța textuală frământată interlingvistic în strâns raport cu normele traductive, teoretice și practice, ale epocii de traducere, retraducere. Astfel, în studiul *La Vita Nova di Dante tradotta in Francia nel secondo Novecento. Da André Pézard a Christian Bec* (p. 19-38), Viviana Agostini-Ouafi cercetează auto-re-traducerea arhaizantă pe care o propune André Pézard (în *Œuvres complètes*, Pléiade, 1965), singurul traducător care a întreprins individual traducerea integrală a operei lui, și o compară cu retraducerea modernizată efectuată de Louis-Paul Guigues (1974) și retraducerea colectivă, coordonată de universitarul Christian Bec (1996). Cele trei retraduceri îi oferă autoarei studiului contextul propice unei reflecții traductologice comparate, argumentată de analiza traductivă a *Balada, i' voi che tu ritrovi Amore*. Observațiile care se desprind din această cercetare sunt surprinzătoare: după mai bine de un

secol și jumătate de la prima traducere, versiunile pe care le cunoaște *Vita Nova* în limba franceză – aceea propusă de Guigues și aceea coordonată de Bec – se cantonează într-o formă încă modelabilă, cu atât mai finisabilă cu cât pretinsele retraduceri modernizate eludează revizuirile predecesorilor. O retraducere rămâne o posibilitate de a actualiza limba traducerii unei opere, de a păstra ceea ce se cuvine păstrat și de a evita repetarea erorilor predecesorilor.

In „Da *Re Porco* di Straparola a *Le Prince Marcassin* di Madame d'Aulnoy: il ruolo del traduttore Pierre de Larivey” (p. 39-54), Rosaria Iounes-Vona analizează primele traduceri franțuzești ale basmului literar *Il Re Porco* (*Le Roi Porc*, *Regele Porc*), cuprins în volumul *Piacevoli notti* (Veneția, 1550-1553). Prima este realizată de Jean Louveau, publicată la Lyon (1560) și reeditată la Paris și/sau Lyon în 1572, 1573, 1577, 1585. A doua traducere, considerată traducerea prin excelență, este propusă de Pierre de Larivey – traducător profesionist, solicitat de editurile franceze interesate de literatura italiană – și apărută la Paris în 1576, fiind reeditată în 1577, revizuită de Larivey însuși în 1581, 1585 etc. Louveau dovedește că nu întotdeauna traducătorul este trădător, în vreme ce Larivey se zbuiciumă între loialitatea față de autor și „înalta trădare”. Fidele, explicative și inventive, traducerile lor au devenit canonice. Versiunea propusă de Larivey este și sursă de inspirație pentru *Le Prince Marcassin*, în care Doamna d'Aulnoy

reia trama în versiune romanescă. Contribuția lui Aurélie Gendrat-Claudiel, „Manzoni « bien mis »: *I Promessi sposi* traduits par Montgrand” (p. 55-72), contextualizează și analizează versiunea a franceză a lucrării *Quarantana* de Manzoni, în traducerea lui Montgrand, publicată postum în 1877. Metoda de studiu este comparativă. Autoarea confruntă pasaje pe care le estimează remarcabile și, din observațiile care decurg, conchide că Montgrand este preocupat să păstreze în traducere potențialul interpretativ al originalului. În următorul articol, se revine la retraducere, subtemă bine reprezentată în logica revistei: „Le ritraduzioni francesi de *I Malavoglia* di Giovanni Verga: Soluzioni linguistiche alle omissioni di Édouard Rod” (p. 73-90). Investigația lui Alessandro Monachello este ademenitoare: *I Malavoglia* (1881), primul roman al lui Giovanni Verga, întemeietor al verismului, este scris într-o limbă hibridată, născută din contaminarea dialectelor italian și sicilian, un patchwork de grefe frazeologice siciliene și proverbe în toscană. Se va înțelege cât de provocatoare

poate fi traducerea unei asemenea texturi lingvistice, în care varietățile diatopice și diastratice și coprezența idiotismelor reprezintă obstacole de comprehensiune și de depășit pentru a obține o traducere demnă. Oricât de superficială sau de complexă va fi documentarea traducătorului (Édouard Rod, Henriette Valot, Maurice Darmon), ecartul între forma interlingvistică și traducerea interlingvistică pare să afecțeze durabil efectele de evocare. În «Traduit à mort» à propos des traductions françaises de *Ferito a morte* de Raffaele La Capria (p. 91-108), Vincent D'Orlando examinează versiunile franceze semnate de Rose-Marie Desmoulière (*Blessé à mort*, Seuil, 1963) și propria versiunea, solicitată de editura L'Inventaire. Articolul prezintă sinoptic dificultăți și soluții de traducere a dialectului napolitan italianizat folosit de scriitor. O traducere comunicativ-pragmatică iese din discuție în general, cu atât mai mult în situația descrisă, fiindcă La Capria își construiește un proiect artistic pe acest stil. D'Orlando estimează că retraducerea pe care o propune îi permite cititorului să pătrundă în intimitatea atelierului de creație a lui La Capria. Traductorul este, incontestabil, cititorul privilegiat al autorului tradus, confrate, re-scriitor și interpret subtil al intenției acestuia. Și fiecare traducător este convins că el este cel mai bun cititor al scriitorului tradus, retradus. În continuare, Chiara Denti și Valeria Illuminati expun tot o traducere comparată: „Les (re)traductions de *La Freccia Azzurra* entre réception, adaptation et légitimation” (p. 109-128). În acest roman ideologic, bogat în referințe culturale, intertextuale, Rodari își exprimă convingerile politice și angajamentul. Studiul

traductiv în discuție valorifică latura textuală și aparatul peritextual, repertoriază abateri traductive și conchide că retraducerea se înscrie necesarmente în metamorfoza unei opere.

În secțiunea *Varia*, sunt publicate două articole: *Poesia e poetica di André Chénier in Carducci*, de Marco Sterpos (p.) și *Le donne di Pier Paolo Pasolini*, de Cecilia Spaziani (p. 151-166). Notele critice sunt semnate de Viviana Agostini-Ouafi, «Dante Alighieri, *La Comédie. Traduction rimuginée selon Kolja Mičević. Dessins de Vladimir Veličković*», (p. 169-172), Monica Salvetti, «Liviana Gazzetta, *Orizzonti nuovi. Storia del primo femminismo in Italia (1865-1925)*» (p. 172-175), Alberto Brambilla, «Roberto Risso, «*La penna è chiacchierona. Edmondo De Amicis e l'arte del narrare*» (p. 175-178), Laura Fournier-Finocchiaro, «Alberto Brambilla, *Spade, serti e diademi. Carducci fra poesia e impegno civile*» (p. 178-181) și «*La cultura e la letteratura italiana dell'esilio nell'Ottocento: nuove indagini*, Sabina Gola, Dirk Vanden Berghes (éd.)» (p. 188-190), Valeria Caldarella Allaire, «*Ambassades et ambassadeurs en Europe (XVe-XVIIe siècles)*, études réunies par Jean-Louis Fournel et Matteo Residori» (p. 181-184), Mariella Colin, «Brigitte Urbani, *L'odissea di Ulisse nella cultura italiana. Un pellegrinaggio insolito in sette tappe*» (p. 184-187). Șapte recenzii încheie numărul 24/2021 al revistei „Transalpina”. Retraducerea e posibilă, nu prezintă însă caracter de obligativitate după cum nici nu garantează o transpunere imperisabilă.

Noi reguli de viață în pandemie

de Bogdan IMRI

Pandemia de COVID-19 ne-a reorientat către noi înșine și ne-a forțat să ne oprim o perioadă din agitația vieții aglomerate pentru a ne introspecta și a scoate la suprafață multe (re)sentimente, anxietăți, temeri și instincte reprimite. A crescut nu doar preocuparea pentru sănătatea noastră fizică, vizibil și statistic afectată, ci și curiozitatea de a înțelege ce se întâmplă în mintea, în conștiința și chiar în subconștiința noastră. Numărul persoanelor cu depresie și anxietate a explodat în ultimii ani (chiar și în România) și, în consecință, și interesul pentru literatura de factură psihologică, motivațională și de dezvoltare personală.

În acest trend ascendent se înscrie și cartea *Dincolo de ordine. Alte 12 reguli de viață (Beyond Order: 12 More Rules for Life)* a lui Jordan B. Peterson, care beneficiază totuși, de un context mult mai complex. Desigur, cartea a apărut în 2021, la editura Penguin, în plină stare pandemică, și a fost reeditată cu succes în 2022, dar ea reprezintă volumul al doilea al mult mai reputei cărți *12 Reguli de viață. Un antidot la haosul din jurul nostru*, apărută în 2018, deci înainte de pandemia COVID-19. Dacă *Dincolo de ordine* este puternic influențată de pandemia de COVID-19 (fiind de altfel și scrisă în contextul acesteia) de pe urma căreia și autorul a avut de suferit, volumul din 2018, *12 Reguli de viață*, a fost generat din nevoia unor analize comportamentale pe care psihologul și profesorul Jordan B.

Peterson a simțit să le facă și chiar să le propună soluții viabile ca „antidot la haosul din jurul nostru”.

Dacă *12 Reguli de viață* are o pronunțată componentă sociologică, întemeiată pe date clinice și statistice din cercetarea de specialitate și academică a lui Jordan Peterson, *Dincolo de ordine* reînnoadă, în opinia mea, legătura cu prima carte publicată de acesta, *Hărțile sensului. Arhitectura credinței*, de fapt lucrarea sa de doctorat apărută sub acest titlu în 1999, care îmbină interpretarea psihologică nu doar cu cercetarea sociologică, ci și cu cea antropologică și cu hermeneutica filosofică și în special mitologică. La fel ca *Hărțile sensului*, care a venit după 15 ani de cercetare temeinică, și *Dincolo de ordine* pare să fi apărut după o perioadă de intensă maturare și solicitare personală în care autorul însuși a avut profund de suferit de pe urma depresiei, anxietății, dependenței de benzodiazepine (medicamente ușoare împotriva anxietății, din altă categorie decât antidepresivele), a infectării cu Sars-Cov 2, a peregrinării prin spitalele din Canada, America, Rusia și Serbia în plină pandemie și a problemelor grave de sănătate ale familiei (soția diagnosticată cu cancer, fiica suferind de o îndelungată artrită). Introspecția psihologică și reprezentările sociologice sunt așadar dublate de profunde meditații, analogii și contraste filosofice și religioase de pronunțată factură jungiană.

Carta *Dincolo de ordine. Alte 12 reguli de viață* este structurată întocmai ca primul volum, în 12 capitole, fiecare enunțând câte o „regulă de viață” pe care Jordan Peterson o explică amănunțit în cuprinsul câte unui capitol precedat de o ilustrație sugestivă marca Juliette Fogra, inspirată de picturi, opere literare (*Paradisul Pierdut* al lui John Milton), propagandă sovietică (de care Peterson este un împătimit colecționar) și de mitologia greacă și creștină. Aceste „reguli” sună în felul următor³: „Nu denigra cu indolență instituțiile sociale sau realizările creative”, „Imaginează-ți cine ai putea fi și concentrează-ți toată mintea în direcția aceasta”, „Nu ascunde în ceață lucruri nedorite”, „Observă cum oportunitatea pândește acolo unde responsabilitatea a fost anulată”, „Nu face lucrurile pe care le urăști”, „Abandonează ideologia”, „Fă tot ce poți în direcția a cel puțin unui lucru și vezi ce se întâmplă”, „Încearcă să faci o cameră din casa ta cât de frumoasă poți”, „Dacă amintiri vechi încă te supără, scrie-le cu atenție și în întregime”, „Planifică și fă eforturi ca să menții romantismul în relația ta”, „Nu îți da voie să devii

ranchiunos, înșelător și arogant” și „Fii recunoscător în ciuda suferinței tale”.

În cuprinsul lor, Jordan Peterson, care și-a făcut educația în spiritul Noului Istorie Politice (*The New Political History*) din a doua jumătate a secolului al XX-lea, de care este vizibil influențat în abordare, metode și perspectivă, oferă sfaturi întemeiate pe practica și cercetarea sa despre roluri, relații, familie, funcții, status, autoritate, putere, despre cum să duci o viață echilibrată, cum să accepți și să integrezi răul în viața ta și cum să îți faci față, fără ca acesta să te transforme într-o persoană plină de ură și resentimente, cum să depășești anxietatea și depresia, cum să vezi și să integrezi frumosul în viața ta, precum și tot ceea ce reprezintă noul, necunoscutul, cu care toți ne confruntăm în decursul existenței noastre, cum să menții relațiile sănătoase, cum să gândești sănătos, benefic și creativ, cum să devii o cât mai bună variantă a ta ș.a.m.d. Povețele lui (chiar în accepțiunea biblică a termenului) sunt dublate de explicații psihologice, argumentate cu realități sociale existente și cu cercetări statistice și sunt ilustrate cu numeroase cazuri reale, fie din practica autorului, fie din universul său personal. Foarte adesea Peterson apelează, pentru a ilustra universalitatea în timp și spațiu a unor comportamente, la exemple și arhetipuri din mitologia creștină, greacă, egipteană chiar, din legendele medievale sau din basme, resimțindu-se puternic influența ideilor lui C. G. Jung (față de care Peterson și-a exprimat deseori admirația) despre inconștientul colectiv.

Din punctul meu de vedere, demersul lui Jordan Peterson este unul reușit. Chiar dacă este o carte care se citește mai greu decât primul volum, *12 Reguli de viață. Un antidot la haosul din jurul nostru*, care a fost mai comercial și mai practic, *Dincolo de ordine* are o sensibilitate mai mare și o profunzime aparte prin reinterpretarea în cheie modernă a unor mituri străvechi pe care Biserica le prezintă ca pe niște lecții de moralitate dogmatică sau le ignoră de-a dreptul dacă nu fac parte din scriptura sau tradiția creștină. Peterson merge mai departe și prezintă personajele acestor istorii ca adevărate modele de comportament care pot fi urmate chiar și în contextul actual, nu numai ca pe o conduită posibilă doar în vremurile imemorabile atunci când omul avea contact și comunicare directă cu Dumnezeu. Modelele preferate de Jordan Peterson sunt Avraam, Moise, Iisus, dar și Horus din mitologia egipteană, cavalerii medievali, sau Harry Potter din mitologia de factură mai recentă, autorul apelând la numeroase comparații analogice între situațiile-limită în care s-au aflat aceste figuri mitice și cele în care se regăsește de multe ori omul modern. Ceea ce vrea să sugereze de fapt Peterson este că, așa cum aceste personaje

³ Traducerea din limba engleză îmi aparține pentru toate pasajele reproduse în această recenzie

din culturi de pe tot mapamondul și din toate vremurile – dar reprezentând o umanitate universală – au reușit să își depășească condiția în concursuri de împrejurări asemănătoare, și omul modern, care se încadrează de fapt în aceeași umanitate atemporală, poate depăși, prin curaj și caracter, obstacole și situații-limită arhetipale: „Ai surse de tărie din care să te alimentezi și, chiar dacă s-ar putea să nu funcționeze bine, poate sunt de ajuns. Ai ceea ce poți învăța dacă îți accepți greșeala. Ai medicamente și spitale, precum și doctori și asistente care cu adevărat și cu dârzenie dau totul să îți ridice moralul și să te ajute să treci cu bine fiecare zi. Apoi ai propriul caracter și curaj, iar dacă din acestea nu a mai rămas aproape nimic și ești gata să arunci prosopul, ai caracterul și curajul celor la care ții și care țin la tine. Și poate că, doar poate, cu ajutorul tuturor acestora, poți să răzbești” (p. XXI).

Interesantă mi s-a părut mai ales problematica eroului (deși cu pronunțate accente nietzscheene), Peterson situând eroul deasupra regulilor și normelor sociale, deasupra binelui și răului chiar, eroul fiind decidentul, printr-o conștiință superioară, generoasă și responsabilă, a liniei fine de demarcație dintre aceste două valori. Apelând la exemple din Biblie în acest sens (la Moise care l-a omorât pe torționarul egiptean, la Iisus, care l-a vindecat pe bărbatul cu mâna uscată în ziua Sabatului și la păstorul care își salvează oaia în ziua de odihnă în pilda Mântuitorului) Jordan Peterson îl sfătuiește pe omul modern să respecte regulile societății în care trăiește, dar, în același timp să nu îi fie frică să le încalce dacă încălcarea aduce un bine mai mare societății/comunității/umanității/oamenilor din jur decât conformismul orb la norme: „Dacă înțelegi regulile – necesitatea lor, sacralitatea lor, haosul pe care îl îndepărtează, cum unesc comunitățile care le urmează, prețul stabilirii lor și pericolul încălcării lor – dar ești dispus să susții responsabilitatea de a face o excepție pentru că vezi în asta servirea unui bine mai mare (și dacă ești o persoană cu suficient caracter încât să înțelegi această distincție), atunci ai servit spiritul, mai degrabă decât litera legii, iar acest lucru este un act moral superior. Dar, dacă refuzi să realizezi importanța regulilor pe care le violezi și acționezi dintr-o conveniență egoistă, atunci ești pe drept și

inevitabil condamnat. Neglijența pe care o afișezi în legătură cu propria ta tradiție te va anula în timp pe tine și poate și pe cei din jurul tău, complet și dureros. (...) Aceste povești [exemplele amintite din Biblie] ilustrează dilema existențială care a caracterizat dintotdeauna viața umană: este necesar să te conformezi, să fii disciplinat și să urmezi regulile – să faci umil ceea ce fac și ceilalți; dar tot necesar este să-ți folosești judecata, viziunea și adevărul care ghidează conștiința care spune ceea ce este bine atunci când regulile sugerează contrariul. Abilitatea de a face față acestei combinații este cea care caracterizează cu adevărat personalitatea dezvoltată deplin: adevăratul erou” (p. 46-47).

Dacă primul volum, *12 Reguli de viață*, se adresează unui public larg și nespecialist, *Dincolo de ordine* nu se mai încadrează, în opinia mea, în acest tipar. Jordan Peterson are oricum un stil alambicat, stufos, ramificat, de a se exprima, iar această carte necesită un efort suplimentar pentru a-i urma trenul gândirii și al discursului, mai ales atunci când te perindă prin atâtea mitologii și idei filosofice pentru a-și argumenta și ilustra demersul precum și de ceva cunoștințe de istorie și filozofie religioasă pentru a înțelege toate aceste referințe. La capătul acestor fraze lungi însă, specifice lui Jordan Peterson, cititorul rămâne totuși cu impresia și satisfacția plăcută de a fi reușit să digere interpretarea pretențioasă a unor informații și simboluri grele sau chiar ocult(at)e.

Volumul merită citit, nu atât pentru reputația de fin și bun psiholog și excelent speaker motivațional a lui Jordan Peterson (lucruri care vor și vinde cartea, de fapt), cât pentru insolitul interpretărilor în cheie modernă (sau postmodernă) a unor arhetipuri, modele, figuri și povești ancestrale. Ceea ce Jordan Peterson reușește de fapt este să ofere omului de astăzi și problemelor cu care se confruntă exemple și modele de comportament care au funcționat dintotdeauna în toate culturile globului. Per ansamblu îți dă senzația aceea reconfortantă, că ceea ce ți se întâmplă rău nu ți se întâmplă doar ție, ci e ceva cu care s-au confruntat cam toții oamenii (care și-au pus întrebări) în decursul întregii existențe a omenirii.

Un veac și jumătate de istorie a românilor timoceni

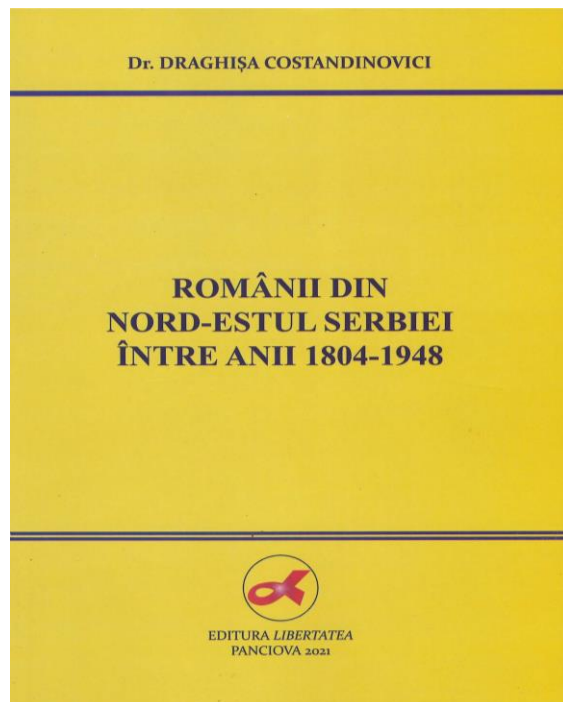
de Mariana STRATULAT

Prima ediție a cărții *Români din nord-estul Serbiei între anii 1804-1948*, semnată de dr. Draghișa Costandinovici-Traian, a apărut în anul 2008, la Editura *Semne și Liga Culturală pentru Unitatea Românilor de Pretutindeni*, cu o prefață semnată de prof. dr. Victor Crăciun și o postfață de prof. dr. Gheorghe Zbucăea și reprezintă teza de doctorat a autorului, susținută la Facultatea de Istorie de la Craiova.

Cea de-a doua ediție a cărții cu titlul omonim⁴, parțial modificată, a văzut lumina tiparului în anul 2021, la Editura *Libertatea* din Panciova (Serbia), cu o prefață de dr. Mircea Măran și prof. dr. Victor Crăciun și postfața semnată de dr. Gheorghe Zbucăea. Cartea are 264 de pagini și este împărțită în patru capitole: I. *Recensămintele și realități istorice în viziunea contemporanilor*; II. *Începutul mișcării de emancipare a românilor timoceni*; III. *Problema timoceană în anii interbelici*; IV. *Români timoceni în timpul celui de-al doilea război mondial*, cărora li s-au adăugat elemente indispensabile, precum considerații preliminare, concluzii, bibliografie selectivă, dar și un număr mare de anexe cu caracter extrem de divers.

Cartea are ca obiectiv să prezinte cititorilor rezultatele cercetărilor și atitudinea față de acest domeniu, care până în prezent nu a fost cercetat îndeajuns în istoriografia românească și sârbească. Autorul vorbește cu lux de amănunte despre drepturile pentru care au luptat în această perioadă de timp românii timoceni, oferind numeroase informații despre viața, modul de trai și tradițiile lor, având în vedere faptul că el însuși provine din rândul acestei populații. „Această populație românofonă, care nu are pe deplin și clar formată identitatea națională, care oscilează între identitatea valahă, română și sârbă, este specifică prin obiceiurile sale, prin cultura sa populară, credința sa, cu multe rămășițe din perioada precreștină, până în prezent a atras atenția în special a etnologilor și antropolingviștilor, și într-o măsură mai mică a istoricilor, care încă nu au intrat mai adânc, pornind de la izvoarele arhivistice, în cercetarea problemei originii lor, a dezvoltării

⁴ Draghișa Costandinovici-Traian, *Români din Nord-estul Serbiei între anii 1804-1948*, Editura Libertatea, Panciova, 2021.

lor istorice și a cauzei formării acestei identități specifice care este prin multe din caracteristicile sale specifică în Europa”, menționează dr. Mircea Măran în prefața cărții, concluzionând că volumul în cauză reprezintă una din abordările acestei teme și în mare măsură este o lucrare de pionierat în acest domeniu⁵.

Dr. Victor Crăciun consideră că titlul cărții este ambițios. Opinia și-o exprimă în prefață: „Români din nord-estul Serbiei. Este mai întâi vorba de români. Iar existența lor se înscrie într-un timp constituit din cel puțin trei perioade cu particularitățile lor absolute: perioada de formare a conștiinței naționale, până la anii de răscruce 1877 – 1878 când România își cucerește prin grele sacrificii independența și contribuie la formarea statelor balcanice Bulgaria și Serbia. Este apoi perioada de sprijin frățesc a romanității din Valea Timocului, ca și în zone balcanice: Macedonia, Albania, Grecia la începutul

⁵ Măran, M., *Prefață la cartea Români din nord-estul Serbiei între anii 1804-1948*, *Libertatea*, 2021, p. 5.

veacului XX”⁶. Despre carte, el spune că „se înscrie ca o dovadă categorică a rolului românilor din nord-estul Serbiei în ansamblul romanității din nordul și sudul Dunării, reușita ei fiind încurajatoare pentru toți cei care sunt preocupați, în continuare, de o mai bună cunoaștere, dar și susținere a limbii, credinței, spiritualității românești”⁷.

În *Introducere*, de la bun început, autorul precizează că „termenul de *timocean*, conține în fapt o localizare, are o conotație geografică și nu desemnează o realitate etnică distinctă”⁸. Spre a avea o imagine mai clară, autorul ne explică faptul că din punct de vedere geografic, românii timoceni, care trăiesc în zona nord-estică a Serbiei actuale, sunt mărginiți de râurile Morava la vest, Timoc la est și fluviul Dunărea în partea nordică. Acolo sunt împrăștiți în patru județe: Požarevac, Morava, Craina și Bor.

Din volumul de față aflăm că trecutul istoric al timocenilor dinainte de epoca modernă în încorporarea lor între frontierele statului sârb, a fost complex. Unele săpături arheologice atestă prezențe umane în această zonă cu destule condiții naturale prielnice încă din perioada neolitică. Autorul ne descrie pe scurt războaiele de cucerire, duse de împăratul Traian împotriva regelui Decebal între anii 101-106 d.Hr., când s-a constituit și Dacia Romană, vecină cu Moesia. „În acest fel, atât în spațiul carpatic, cât și în cea mai mare parte a celui balcanic, s-a format romanitatea orientală care treptat, în primele veacuri ale Evului Mediu, s-a transformat, în bună parte, în poporul român, în timp ce o altă parte a acestuia a fost slavizată.”⁹ Aceasta explică faptul că aria genezei românești a cuprins nu numai teritoriul actual al statului român, ci și zone mai întinse sau mai restrânse din spațiul balcanic unde au apărut, între alții, componenții sudici ai romanității, precum aromânii, meglenoromânii și istroromânii. Din acest punct de vedere, după cum afirmă autorul, cazul românilor timoceni din spațiul balcanic este oarecum aparte. „Numeroase dovezi confirmă ideea mai veche că zona Timocului a fost una dintre cele în care s-a format poporul român și limba sa proprie. Spre deosebire însă de ceilalți români balcanici ce își au fiecare dialectele lor proprii, românii timoceni sunt vorbitori ai dialectului daco-român, existând destule asemănări lingvistice ale graiului vorbit de ei cu cel vorbit de cei ce trăiau în Oltenia

sau Banat, cu care de altfel s-au aflat în contacte vechi și cu permanență în timp.”¹⁰

Autorul ne mai informează că la începutul secolului al XI-lea, întregul spațiu balcanic, deci și ținuturile timocene au revenit sub autoritatea bizantină și locuitorii au fost încadrați, după toate probabilitățile, în Thema Belgradului, unii rămânând și în Thema Patristrion.

Tot din *Introducere* aflăm că nu se poate face o apreciere exactă a numărului românilor ce trăiesc în Serbia răsăriteană. Putem constata următoarea realitate: în Serbia românii trăiesc în două zone distincte cărora li se aplică un dublu standard; în Voivodina, la nord de Dunăre, conform ultimul recensământ, trăiesc ceva mai mult de 30.000 de români, reprezentând doar câteva procente din populația provinciei și fiind majoritari doar în 17 sate. Acolo au biserici și dreptul la școală și presă în limba română, încă de când au intrat în componența Regatului Iugoslav, în 1918, după ce fuseseră aproximativ două veacuri sub stăpânire habsburgică. „După recensământul din 2002 în zonă erau înregistrați oficial, la rubrica român sau la rubrica vlah, peste 45.000 de cetățeni, însă toți analiștii, inclusiv cei sârbi, consideră că numărul lor este mult mai mare, între 400.000 – 500.000. Acestor români timoceni nu li se recunoaște identitatea românească, de care cei mai mulți dintre ei sunt conștienți și militează pentru ea”, afirmă autorul¹¹.

În capitolul I, autorul ne prezintă recensăminte și realități istorice în viziunea contemporanilor. Principalele surse de care dispune, așa după cum mărturisește autorul, sunt statisticile sârbești și bulgare făcute în perioada modernă, precum și informațiile date de călătorii străini care au vizitat zona în acea perioadă. Așadar, aflăm că în primele recensăminte alcătuite înainte ca autoritățile habsburgice să nutrească planuri naționaliste ale „velico-sârbismului” (Serbiei mari), formulate în celebrul program a lui I. Garașanin din 1844, se recunoaște clar, probabil fără falsificări majore, ponderea elementului românesc de 11,2 % din populația statului. În continuare aflăm că această cifră era într-o continuă descreștere, astfel ca în statisticile din 1944 românii să nici nu mai fie pomeniți, ei nemaiaivând o rubrică separată.

Pentru o mai bună calificare și sistematizare a situației existente, autorul prezintă într-o ordine relativ cronologică, mărturiile lăsate de călătorii străini și încercările monografice realizate de unii „cercetători” sârbi și bulgari, precum și ale unor

⁶ Crăciun, V., *Prefață la cartea României din nord-estul Serbiei între anii 1804-1948, Libertatea*, 2021, p. 9.

⁷ *Ibidem*, p. 15.

⁸ Draghișă Costandinovici-Traian, *op. cit.*, p. 17.

⁹ *Ibidem*, p. 18.

¹⁰ *Idem*.

¹¹ *Ibidem*, p. 20.

personalități românești din nordul Dunării. Primul care străbate această zonă, în 1857, este consulul francez G. Lejean, care a fost însărcinat de către guvernul francez să realizeze o hartă etnografică a popoarelor Turciei europene. Din această hartă se poate observa clar predominanța românilor în zona Timocului. O serie de călătorii de-a lungul Dunării a întreprins arheologul Felix Kanitz între anii 1860-1875, având drept scop descoperirea unor vestigii romane și bizantine. Acesta a estimat numărul românilor din Serbia la cifra de 123.000 de suflete. Important de menționat este faptul că Felix Kanitz a fost primul cercetător care a oferit date despre preotul Draxin, una din figurile marcante ale renașterii naționale timocene.

În anul 1900, studii lingvistice serioase în zona Timocului a făcut Gustave Weygand, titularul Catedrei de Romanistică de la Universitatea din Leipzig. Acesta a prezentat o listă cu 116 localități cu preponderență românească, listă care se găsește și în statisticile sârbești.

În continuare, sunt redatăe tabele cu date statistice din care aflăm că în anul 1905, în județul Negotin au fost înregistrați 60.093 de români (69 %), 84 sate pur românești, 57 sate mixte și doar 6 sate sârbești¹². Date statistice se referă la județele Požarevac, Zaječar și Čuprija. Din datele oferite putem deduce că până în anul 1910, românii reprezentau 80.000 de suflete. Apoi, numărul acesta este într-o continuă descreștere. Situația poate fi justificată prin pierderile de vieți omenești din războaiele balcanice și Primul Război Mondial. Studiind toate recensămintele pe care le avea la dispoziție, autorul este de părere că atât cele sârbești cât și cele bulgărești, au fost sistematic falsificate în detrimentul românilor, pentru a nu se ajunge la așa-numita „Chestiune românească din Serbia”, care putea să prezinte un mare pericol¹³. Autorul remarcă și unele denumiri de localități românești, precum: Baci, Bradu, Bârloaga, Brădeț, Câmpu-Bun, Corbu, Satu Mare, etc. În procesul de sârbizare, autorul ne oferă exemplul satului Corbu, care primește sufixul „ovo” și devine Corbovo. Același lucru se întâmplă și cu numele de familie, la care se adaugă sufixul „ić”.

O dovadă a originii lor latine și românești este limba pe care o vorbesc. De asemenea, aflăm exemple din folclorul timocan, care este deosebit de bogat. Redăm o strofă dintr-un cântec de dragoste, cules de autor: „Bate vântul sălciiile / Să-mi pornească saricile / Să-mi pornească și a mea / Până la Ilinca mea / La Ilinca din

Corbova / Care m-am iubit cu ea.”¹⁴ Acest capitol, de-altfel foarte amplu ce se extinde pe 62 de pagini, este completat cu numeroase date statistice, tabele și grafici care ilustrează și mai bine textul documentat.

În capitolul II, autorul ne prezintă începutul mișcării de emancipare a românilor timoceni (evoluția istorică și politică a spațiului timocan pe parcursul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea), încadrată în spectrul evenimentelor istorice și politice, care debutează cu mișcarea de eliberare a popoarelor balcanice de sub suzeranitatea otomană și se încheie odată cu sfârșitul conflagrației mondiale. Desprindem următoarea remarcă făcută de autor: „Conștiința că sunt români și dragostea pentru România, la timoceni se împletea în chip curios cu dragostea pentru Serbia”¹⁵. Cu multă îndrăzneală, autorul afirmă că eforturile sporite ale statului sârb de a-i asimila, la care se adaugă lipsa de voință a României de a-i ajuta, au scăzut considerabil șansele timocenilor de a rezista cu succes deznaționalizării.

Problema timocenă în anii interbelici, este prezentată în capitolul III al acestui volum. „Perioada cuprinsă între sfârșitul Primului Război Mondial și începutul celui de-Al Doilea Război Mondial nu a adus, în ceea ce privește soarta românilor timoceni, schimbări majore. Cele două state balcanice (Serbia și Bulgaria), în stăpânirea cărora se aflau, au continuat să le refuze cele mai elementare drepturi naționale, lipsindu-i de școli în care să se predea și de biserici în care să se slujească în limba maternă, continuând nestingherite procesul de deznaționalizare pe care îl începuseră încă din secolul al XIX-lea”, afirmă autorul¹⁶.

Aflăm că expunerea poziției românilor timoceni a fost prilejuită și de Adunarea de la Chișinău, desfășurată cu reprezentanți ai românilor de pretutindeni, la 1 decembrie 1918, simultan cu Marea Adunare de la Alba Iulia, când s-a proclamat unirea Transilvaniei, respectiv desăvârșirea României Mari. Autorul redă discursul timocanului Atanasie Popovici, din care desprindem: „...Azi ne bucurăm noi cu voi, să dea Dumnezeu ca în curând să vă bucurați voi cu noi. Trăiască România Mare!”¹⁷. Din păcate, sprijinul României pentru timoceni, în condițiile de atunci, nu a depășit în general stadiul de promisiuni.

¹⁴ *Ibidem*, p. 85.

¹⁵ *Ibidem*, p. 113.

¹⁶ *Ibidem*, p. 117.

¹⁷ *Ibidem*, p. 125.

¹² *Ibidem*, p. 33.

¹³ *Ibidem*, p. 42-43.

În ceea ce privește sistemul educațional, se cerea introducerea în învățământul primar și secundar, în așezările românești a limbii române ca limbă de predare (limbii sârbe alocându-i-se doar 3 ore săptămânal). În anul 1921 s-a format la București „Societatea Timoc a Românilor din Valea Timocului și din Dreapta Dunării”, căreia i s-a adăugat în 1926 Societatea Academică Dacia Aureliană a studenților români din Valea Timocului. Studenții români au analizat soarta timocenilor, dezbătând situația acestora în cadrul congreselor studențești. Este de admirat curajul și ambiția lor.

La finalul acestui capitol, autorul prezintă câteva considerații importante: „Dintre toate țările din sudul Dunării, Iugoslavia cuprinde cel mai mare număr de români în masa compactă, dar care au fost lipsiți în tot acest timp de cele mai elementare drepturi culturale și naționale. Cât de evidente ne-au apărut toate omisiunile din statisticile oficiale sârbești cu privire la existența și numărul real al românilor din Serbia, iar mai târziu din Iugoslavia mărită, încât pentru cercetătorul și omul de știință sunt fapte grăitoare”¹⁸.

În ultimul capitol, autorul ne prezintă poziția românilor timoceni în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial. Aflăm că în contextul de atunci, Valea Timocului, locuită de români, a rămas în componența așa-numitei Serbii, controlată efectiv de Germania. Principala dorință exprimată de românii timoceni a fost de a se uni cu România, ceea ce nu s-a realizat. Despărțirea lor de Banatul românesc au considerat-o a fi nedreaptă și aceasta a creat în sufletele lor o revoltă. Autorul revine asupra ideii, care dealtfel se perindă pe întreg parcursul cărții. Cităm: „Românii din Timoc, Craina și Morava au avut cea mai umiltoare situație dintre toți românii din Peninsula Balcanică, Biserica și mănăstirile lor naționale au fost desființate și încadrate cu totul în Biserica Ortodoxă Sârbă. Ei nu au avut niciodată școală românească...”¹⁹. În condiții vitrege, ei au reușit să-și păstreze limba, tradițiile și obiceiurile din moși-strămoși, din veac în veac. Ca să ilustreze cât mai bine cele afirmate, autorul redă un fragment din Arhiva M.A.E., fond Conferința Păcii, Paris 1946, vol. 114, p. 93-94: „În concluzie, în ceea ce privește Banatul sârbesc și Timocul, întoarcerea lor la România ar constitui nu numai o legitimă și istorică recunoaștere de drepturi, dar ar da Guvernului român cel dintâi succes după o politică de înfrângeri și jertfe, iar națiunii române un titlu

de recunoștință veșnică față de Marele Reich și Fuhrer-ul Cancelar”.

Diversele autorități românești au urmărit cu deosebită atenție derularea evenimentelor legate de soarta românilor din imediata vecinătate a statului. S-a constatat că „starea de spirit a românilor timoceni este scăzută, datorită activității și atitudinii autorităților sârbești”²⁰. Organizarea românilor timoceni din punct de vedere cultural și economic a rămas doar în stadiul pe proiect, realizându-se foarte puține lucruri concrete în această privință. În anul 1942, pornind de la ideea că situația românilor din Timoc era în continuă agravare, conducerea de atunci a statului român a luat o serie de măsuri în favoarea lor. Din inițiativa mareșalului Ion Antonescu, românilor timoceni li se dădeau în secret bunuri din țară. Copiii urmau a fi școlarizați și întreținuți în cadrul liceului din Turnu Severin. În arhivele românești se păstrează o serie de date privind răspândirea de publicații românești, ceea ce începea a contribui la trezirea conștiinței naționale românești²¹.

În finalul acestui capitol aflăm că singura libertate pe care au avut-o românii din Timoc în perioada respectivă a fost ziarul Frontului Popular „Vorba noastră” de la Zaječar. În ziua de 18 octombrie 1945, o delegație de români timoceni a fost primită de către mareșalul Tito, iar peste două zile presa iugoslavă a anunțat că s-au discutat numai chestiuni cu conotație politică și economică. Nicidecum culturale. În mod oficial, problema școlilor românești din Timoc, nu a fost ridicată niciodată.

Autorul face următoarele concluzii finale: „În epoca modernă și contemporană, românii timoceni au existat și există într-un număr ce a fost și este încă incert și controversat. Și astăzi ceea ce li se întâmplă e precum o repetare a ceea ce s-a petrecut și mai demult. Sunt în continuare lipsiți de școli și biserici în care să-și poată folosi liber limba maternă. Încă sunt nevoiți să lupte pentru a fi recunoscuți ca români și încă își mai pun speranța în ajutorul României, care este sub așteptările lor”²². Pentru autor, chestiunea românilor timoceni în virtutea principiului că „trecutul luminează prezentul”, rămâne una deschisă. Această carte vine să confirme că zona Timocului, divizată astăzi politic între Serbia, în părțile sale nord-estice și Bulgaria, în părțile sale vestice, a constituit, la sfârșitul antichității și începuturile vremurilor medievale, unul dintre nucleele în care s-a constituit limba română și implicit

¹⁸ *Ibidem*, p. 175.

¹⁹ *Ibidem*, p. 187.

²⁰ *Ibidem*, p. 196.

²¹ *Ibidem*, p. 239 – 240.

²² *Ibidem*, p. 248.

LECTURN, anul XI, numărul 1 (41), ianuarie-martie 2023
poporul român, așa după cum afirmă prof. dr. Gheorghe Zbucnea, în postfața cărții.

Această carte vine să completeze un gol imens, având în vedere faptul că cercetări istorice serioase în zona respectivă au lipsit cu desăvârșire. Cu ideea inițială a autorului precum că „românii timocenii trăiesc și astăzi între discriminare și toleranță” putem fi sau nu de acord, dar o serie de argumente documentate temeinic denotă că o astfel de situație are rădăcini istorice și că a fost

o realitate încă de la apariția statului sârbesc, iar mai apoi și a celui bulgăresc. Din postfața domnului prof. dr. Gheorghe Zbucnea cităm următoarele: „Ne aflăm în fața unei sinteze a unor realități istorice, în bună măsură necunoscute până acum. Autorul a finalizat o lucrare care, incontestabil că duce mai departe cunoașterea și înțelegerea unor momente de istorie modernă și mai ales contemporană din existența fraților noștri români din dreapta Dunării”(p.262).

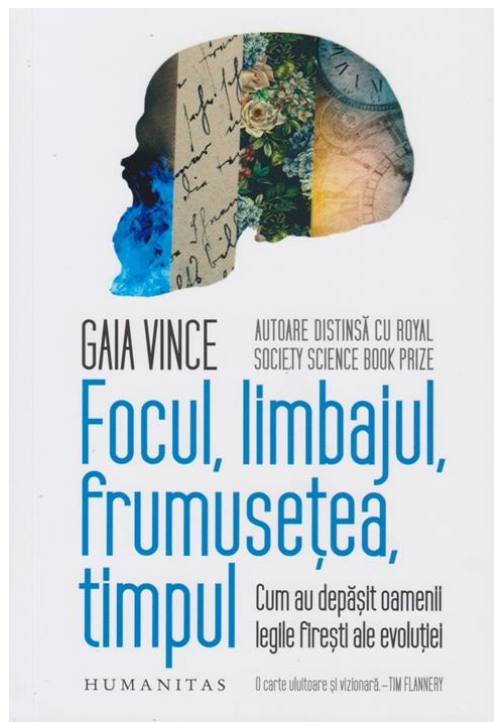
O incursiune în transcendența umană

de Darius GAL

Gia Vince este o scriitoare de origine americană, interesată de teme precum evoluția umană din perspectiva științelor naturale și umaniste. Este și om de media, preocupat de interacțiunea dintre oameni și mediul înconjurător. Cu o diplomă în chimie, scrie ca specialist pentru publicații, cum ar fi *The Guardian*, *The Times*, *Scientific American*, *New Scientist* și *Nature*. Totodată, scrie scenarii pentru emisiuni televizate, pe unele din ele le și/chiar le moderează.

In 2015, a fost prima femeie care a câștigat premiul pentru Cartea Anului, *ADVENTURES IN THE ANTHROPOCENE: A Journey to The Heart of The Planet We Made* de la Societatea Regală pentru Științe, fiind prima ei carte publicată. Următoarea, pe aceeași temă, despre care detaliem în următoarele rânduri, este *TRANSCENDENCE: How Humans Evolved Through Fire, Language, Beauty and Time* (Penguin Books, Basic Books, Londra, 2020) apărută în România la editura Humanitas, tipărită în 2022 cu titlul *Transcendența. Cum au evoluat ființele umane cu ajutorul focului, limbajului, frumuseții și timpului*. Cea mai recentă carte, *NOMAD CENTURY*, este un manifest despre modul în care migrația ne va ajuta să supraviețuim crizei climatice care deja lasă urme asupra planetei noastre.

Gia Vince, în cea mai recentă carte a sa, *Transcendence*, oferă răspunsul la modul în care impactul schimbărilor genetice ale organismului uman, corelate cu moștenirea culturală, au influențat evoluția omului modern. În opinia ei, povestea umană se învârtă în jurul a cinci teme centrale: geneza, focul, cuvântul, frumusețea și timpul. Împreună, acestea explică modul în care oamenii, au fost capabili să modifice mediul înconjurător și să controleze fertilitatea, până când au

devenit singura specie care își determină într-o mare măsură propriul destin.

Autoarea scrie despre descoperirea de către omenire a focului ca despre o schimbare majoră. Strămoșii noștri au găsit focul în natură și l-au purtat din tabără în tabără. Focul ne-a ocrotit în fața prădătorilor și ne-a permis să gătim carnea și alte alimente, făcându-le mai ușor de digerat, permițând astfel o nutriție mai bună, ceea ce a dus la creiere mai mari. Am început să ne mutăm în savane și să vână, fapt ce a necesitat eforturi coordonate și sociabilitate.

O parte a lucrării explică relația dintre evoluția noastră biologică și cea culturală și felul în care s-au influențat una pe cealaltă. Pentru ca un copil să fie născut fără probleme, evoluția biologică a oferit ca soluție o fuziune întârziată a plăcilor craniului, permițând capului să se deformeze temporar la naștere. Vince scrie că „hipersocialitatea noastră, care necesita un creier atât de mare, a evoluat odată cu nevoia de naștere asistată”. Peste tot în lume, femeile au nevoie de asistență pentru a-și aduce pe lume urmașii. Totodată, au nevoie de asistență pentru a învăța cum să își îngrijească nou-născuții. Autoarea amintește despre dificultatea pe care a avut-o în a învăța să-și alăpteze propriul copil. În ciuda aparenței că alăptarea este un proces facil, natural, pentru multe femei din întreaga lume, procesul pare dificil.

În secțiunea despre cuvânt, autoarea prezintă versurile melodiilor aborigienilor australieni ca parte a memoriei și culturii indigene. „Variația melodică, lucrările de artă și dansul sunt folosite pentru a descrie repere, copaci, proeminente stâncoase, creaturi, modele meteorologice și găuri de apă - adesea cu referire la constelațiile de deasupra noastră.” Dacă cunoașteți cântecul, vă puteți găsi de la un capăt la altul al unei piese: fiecare frază muzicală este o referință pe hartă [...]”. Informația spusă prin povești este mai ușor de reținut conform unui studiu – pentru că multe părți ale creierului sunt activate pentru receptarea narațiunilor.

O altă trăsătură importantă pentru modul în care învățăm este reciprocitatea umană. De exemplu, explică autoarea, expunerea sugarilor la materiale video sau audio nu are același impact asupra învățării ca și interacțiunea nemijlocită cu un alt om. Atenția manifestată a celuilalt este punctul de plecare al învățării umane conștiente. Avem nevoie de reciprocitate pentru a fi validați drept persoane unice.

Tema frumosului face apel la simțurile noastre. Exemple în acest sens pot fi impactul vizual al tablourilor, mirosul florilor, ritmul muzicii, gustul condimentelor, atingerea mătasei. O definiție comună a frumuseții face ca apartenența unor oameni la un grup să fie mai ușor de identificat. A face parte dintr-un grup necesită conformare, compensată de protecția pe care membrii o primesc în schimb. Un standard comun de frumusețe a stat la baza comerțului. Comerțul ne-a crescut complexitatea

culturală și ne-a îmbunătățit șansele de supraviețuire (cooperare pentru a împărtăși resurse, a ne transmite genele și a îmbunătăți tehnologiile). Această trecere de la vânătoria-culegători la fermieri a fost o schimbare majoră în evoluția noastră ca specie, deoarece ne-a schimbat radical modul în care ne-am procurat hrana. Pentru ca acest sistem de troc să funcționeze, trebuie să existe o coincidență între oferta, abilitățile, preferințele și timpul ambelor părți implicate în acest schimb. Pe baza frumuseții lor, scoicile au devenit obiecte de schimb, adesea sub formă de coliere, înlocuite ulterior cu aurul și arginutul, până la inventarea monedelor.

Oamenii au introdus noțiunea de timp datorită răsăritului și apusului soarelui. Înainte ca ceasurile să fie inventate, oamenii puteau determina ora din zi folosind lungimile umbrelor de pe pământ. Pentru perioade fixe de timp care au fost independente de condițiile meteorologice, au fost folosite ceasuri cu apă sau clepsidre de nisip. Respectarea timpului a ajutat oamenii să evolueze, deoarece au putut să anticipeze și să supraviețuiască anotimpurilor grele, să prezică penuria de hrană și să ia măsuri în acest sens. Percepția noastră asupra realității se datorează mixului dintre factorii biologici, experiențele culturale și mediul înconjurător. Timpul este un factor important pe măsură ce percepția se schimbă.

În ultima parte a cărții, autoarea trece în revistă etapele prin care omenirea le-a parcurs de-a lungul timpului și impactul lor asupra evoluției umane. În pleistocen, corpurile noastre au fost adaptate fizic pentru supraviețuire. Cunoștințele și curiozitățile tipic umane ne-au condus și spre o dezvoltare culturală. În timp, omul a dezvoltat știința pentru a ordona lumea și locul nostru în ea, devenind o civilizație globală interconectată. Îmbinarea acestor teme, ca fire întrepătrunse într-o țesătură, creionează uimitoarea noastră natură și explică modul în care funcționăm.

Cartea abundă în anecdote și explicații concrete, oferă și momente de reflecție, care să ne pună pe gânduri, pentru a face din aceasta o lectură captivantă. Autoarea face, de asemenea, previziuni calculate despre locul în care s-ar putea îndrepta civilizația umană. Gaia Vince încheie lucrarea sa într-o notă optimistă cu privire la viitorul planetei. Lucrarea merită să aibă un loc în rafturile bibliotecilor personale dar și publice de pretutindeni.